

ARVOSTELUJA

ARVOSTELUJA

Ruotsin maataloushistorian perusteos

Janken Myrdal: Jordbruket under feodalismen 1000-1700. Det svenska jordbrukets historia. Natur och Kultur. Borås 1999. 407 s.

■ Esiteltävän kirjan erityispiirteenä ja samalla erityisetuna on, että sama auktori kirjoittaa erilaisista ja kuitenkin monin sitein toisiinsa liittyvistä ongelmista: maataloustekniikasta, asutuksesta, elinkeinon tuotosta, ruokataloudesta, sosiaalisista suhteista, naisen töistä ja asemasta – ja on heti sanottava, että *Janken Myrdal* hallitsee suvereenisti eri aspektit. Samoin oli laita sarjan edellisessä osassa (kivi- ja pronssikaudesta kirjoitti yksi henkilö, rautakaudesta kaksi yhteistyönä), mutta kun esihistoria nojaa yksipuolisesti esineelliseen aineistoon, siinä ongelmat ovat toisilleen läheisempiä kuin historiallista aikaa käsiteltäessä ja yksi kirjoittaja onnistuu helpommin hallitsemaan niitä.

Ruotsalaisilla on keskiajan maataloustekniikkaa tutkittaessa käytettävänä kullannarvoinen lähde, joka suomalaisilta puuttuu: maakunta- ja maanlait. Oikeussäännökset on niissä usein esitetty havainnollisina kertomuksina oikeustapauksista. Säännöksinä ne kuvastavat vakiintunutta kansantapaa eivätkä ylhäältä syötettyjä käsitteitä. Toisena verrattomana lähteenä ovat kirkkomaalaukset. Kustaa Vaasan kirjeet voutteilleen muodostavat 1500-luvun alkupuolen maatalousoppaan, joskin Myrdal katsoo tarpeelliseksi huomauttaa, että kuninkaankartanoiden työjohtajat tai talonpojat eivät aina niitä noudattaneet, koska tiesivät itse paremmin mikä oli rationaalista. Tuomiokirjoihin on kaivautunut tietoja sellaisesta elinkeinonharjoituksesta, joka ei näy veroluetteloista, kuten kerpojen taittamisesta. Södermanlandin herttuakunnasta on konkreettisia kuvauksia yksittäisen uudistilan raiwaamisesta ja rakentamisesta. Sisäisiä tullee koskevat lähteet tarjoavat mahdollisuuden piirtää tilastokartta eri maakunnista toiseen myydyistä ja ajetuista härkälaumoista, ja kaivauslöytöjen avulla voidaan piirtää käyrä lehmien koon muuttumisesta. Monet 1600-luvun maa-

talousoppaat antavat tietoja ainakin siitä, miten aateliset viljelivät kartanoitaan. Kiusallinen on se pitkä ajallinen aukko, joka jää keskiajanarkeologian kaivamien maatalousesineiden ja 1800-luvun lopulta alkaen museoihin kerättyjen ns. vanhaan talonpoikaiskulttuuriin kuuluvien esineiden väliin.

Myrdalin esitys on lavealti todistelua, mikä ei tee sitä kivaaksi, vaan pikemminkin jännittäväksi. Kun johtopäätökset on rakennettava eri tahoilta saatujen tiedonmurusten ja usein vain välillisesti asiasta kertovien esinelöytöjen varaan, tulokset ovat usein epävarmoja, mistä tekijä on tietoinen ja ilmaisee ne varovasti ja varauksin. Lyhyessä resensiossa ne voivat tulla liian kategorisesti esitetyiksi. Ennen kaikkea esitys on elämänläheistä. Esimerkkinä siitä, miten historiassa kaikki vaikuttaa kaikkeen, on Kolmodinin yhä meidänkin päivinäme suosittu suvirren asettaminen 1600-luvun lopun katojen eikä suinkaan normaalien siunauksellisten vuodentulojen yhteyteen.

”Suomen kehityksen jätän kokonaan sivuun siitä huolimatta että Suomi monina vuosisatoina oli itsestään selvä (självlklar) osa Ruotsin valta-

kuntaa”, tekijä sanoo. Menetely on määrätietoisesti anakronistinen, ja vielä anakronistisemmalla vaikuttaa vasta 1600-luvulla Ruotsiin liitettyjen tanskalaisten ja norjalaisten maakuntien mukaan ottaminen muinaisuuden hämärästä lähtien. Tietenkään ei tutkimuksen maantieteellinen pohja ratkaise, onko se tieteellinen vai ei; Myrdalin rajan veto vastaa Ruotsissa yleistä käytäntöä. Suomi välähtää näkyviin siellä täällä päälleliimattuina tietoina.

Myös teoksen ajalliset rajat on selitettävä – varsinkin sen otsakkeessa olevan feodalismisanan vuoksi. Esiintyikö Ruotsissa feodalismia lainkaan? Ilmeneekö sitä jo esihistoriallisen ja historiallisen ajan taitteessa? Eikö se jatku ajallisen loppurajan vuoden 1700 jälkeenkin? Myrdal antaa käsitteelle väljän määritelmän: feodalismissa valta riippui maanomistuksesta ja privilegioista ja sen voi siten katsoa vallinneen agraarisessa maassa valtiovalan synnystä lähtien ja päättyneen sitä mukaa kuin privilegioita kumottiin. Sellainen käsitys, Myrdal sanoo, on ahdas, jonka mukaan feodalismi ”tuli maahan kreivikuntien mukana”, ts. joissakin hallinnollisissa järjestelyissä. Sen sijaan siirryttäessä esihistoriallisesta historialliseen aikaan tapahtui kahtiajako: väestön suuri enemmistö jäi tasa-arvoiseksi talonpojiksi, joilla ei enää ollut orjia, kun taas vähemmistö erikoistui yläkerrokseksi, rälssiksi, aateliksi. Myrdal myöntää, että feodalismien jälkiä tapaa Ruotsista vielä 1800-luvullakin.

Orjien sijoittuminen viljelijöiksi oli osa varhaiskeskiajan

laajamittaista uudisraivaustointaa. Kaksivuoroviljely korvaa yksivuoroviljelyn ja peltoja aletaan ojittaa. Rakennuskannan muutos on vallankumouksellinen: yhden katon alle sijoitetut toiminnat hajoitetaan moneen erilliseen rakennukseen, ja ihmiset etäännyvät eläimistä. Käyttöön tulee raudalla reunustettu lapio, käyrempi sirppi, uusia sahra- ja auramalleja, puintiin kaksiosaiset varstat nuijien tialle ja jauhatukseen vesimyllyt käsinkivien tilalle. Toistuvasti Myrdal tähdentää, että aikakausi 1000–1300 on ”feodalismien” ajan suurimman edistyksen vaihetta.

Ensimmäisen suuren takaiskun aiheutti mustasurma ja sitä tiheään seuranneet uudet ruttoepidemit – joita voidaan suorastaan graafisena kuviona jäljittää odottamattomasta lähteestä, lahjakirjeistä kirkolle ja luostareille. Eurooppalaisessa tutkimuksessa on epäilty, että väestönkasvu yhtyessään ilmaston tilapäisen huononemisen aiheuttamiin katoihin aiheutti väestökriisin jo ennen mustaasurmaa ja ainakin heikensi väestöä kestävämmän taudin rasituksia. Rutto ei kuitenkaan ole niitä kulkutauteja, jotka yhdessä nälän kanssa saavat aikaan synergisen vaikutuksen. Myrdal jättää kysymyksen avoimeksi. Hän kritikoi 1970-luvulla suoritetua pohjoismaista autioilatutkimusta siitä, että Norjassa sovellettiin autioitumista laskettaessa erilaisia laskutapoja kuin Ruotsissa, ja päättelee, että ero näiden maiden välillä autioitumisen vahvuudessa ei ollut niin suuri kuin projektissa otaksuttiin. Väkiluvun pohjalukema

saavutettiin noin 1450, sitten seurasi stagnaatio ja vuosisadanvaihteen jälkeen uusi nousu. Samalla tilarakenne muuttui. Viljelijäin puutteessa suurmaanomistajat yhdistivät vuokratilojaan, mutta toisaalta työvoiman niukkuuden vuoksi näiden omassa viljelyssä olleet tilat (avelsgårdar) vähenivät. Jo autioilatoprojekti kiinnitti huomiota siihen, että väestönvähennys eri seuduilla ei vastannut niiden kunkin ylikuolleisuutta, sillä karuimmilta alueilta muutettiin autioituneille hedelmällisemmille seuduille. Joistakin tiloista tuli pitkäksi aikaa pelkkiä takamaanniittyjä, ja nekin saattoivat kasvaa umpeen. Vilkas kirkkojen sekä kruunun ja aatelin linnojen rakentaminen – ensi sijassa kiveä, mutta toisinaan myös puusta – seisahtui, ja kuten dendrokronologian avulla suoritettut tutkimukset osoittavat, myös talonpoikaistalojen puurakentaminen. Niin linnojen, kirkkojen kuin talojenkin rakentamisessa alkoi uusi buumi 1400-luvun puolimaissa.

Kriisillä oli myös myönteisiä seurauksia: otettiin käyttöön tehokkaampia työvälineitä kuten pitempiteräisiä viikatteita tai mäntäkirnuja. Eurooppalaisessa tutkimuksessa on jo kauan todettu sekä aatelille että kruunulle maksettavien verojen aleneminen, mikä koskee Ruotsiakin. Talonpojan elintaso nousi.

Myrdal omistaa huomattavasti tilaa 1400-luvun ja 1500-luvun alkupuolen kapinallien kuvaamiselle ja niiden syiden analysoinnille. Engelbrekt Engelbrektinpojan johtama kansannousu oli sateenkaarikapina (sana minun, ei

Myrdalin): siihen osallistui sosiaalisesti niin monenlaista väkeä, että tavoitteet eivät voineet olla yhtenäiset. Vaatimukset eivät voineet koskea aatelin lampuotien verojen kevenemistä, mikä olikin jo loppuunkäsittely prosessi. Sen sijaan kruununverojen taakkaa saatiin lievennetyksi, ja se oli tavoitteena monessa seuraavassakin liikehännässä. Joka tapauksessa kuilu ylimmän kerroksen ja talonpoikien välillä madaltui. Edellisten valtaa osoittaa se että he myöhäiskeskiajalla saattoivat osallistua piispanvaaliin. Kirkkomaalaukset esittävät hanhia hirttämässä kettua ja härkää teurastamassa miestä. Toisessa yhteydessä Myrdal käsittelee 1600-luvun kapinanpoikasia, kumma kyllä sivuuttaen ne vakavat levottomuudet Smålandin Möressä 1624, jotka johtivat siihen, että yksi kylä poltettiin asukkaineen.¹

Taloudellisen taantuman 1600-luvun Euroopassa Myrdal näkee seurauksena paitsi pikku jääkaudesta ja alituisista sodista myös valtiokoneistojen paisumisesta.

Yrittäessään laskea väkilukuja Myrdal ei käytä henkilikirjoja, kuten David Hannerberg aikoinaan teki Ruotsissa ja kuten Suomessa on tehty. Ne edellyttävät lukuisia arviointejä, mutta lienevät kuitenkin paras tarjolla oleva lähde. Väkiluku kasvoi nopeimmin 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa. Suomessa havainto ei lainkaan pitäisi paikkaansa; henkilikirjojahan tosin ei vielä pidetty, mutta suuret mittasuhteet saavuttanut talojen – ainakin kameraalinen – autioituminen viittaa väenpuuttee-

seen. Ruotsi ei näytä kärsineen vuoden 1601 kadosta, ja myöhemmin mainitaan 1690-luvun kadot vain ohimennen väestönkasvun ohimenevinä pysäyttäjänä. Väkilukuja laskiessaan Myrdal puuttuu myös perherakenteeseen. Koska miesten keskimääräinen avioliittoaika oli niin korkea kuin 30–35 vuotta, oli ikäero isästä (vanhimpaankin) poikaan huomattavasti yli 30 vuotta. Keskimääräinen isännyskausi taas oli niin lyhyt kuin 10–20 vuotta, joten tilan siirtyminen suvussa polvelta polvelle oli pikemmin poikkeus kuin sääntö. Tästä yleisestä käsityksestä poikkeavasta havainnosta ei Myrdal kuitenkaan tee suurta numeroa.

Myrdal sanoo aiheellisesti, että satovaihteluiden arvioiminen on vaikeampaa kuin väkilukujen laskeminen. Satomääriin vaikuttaa kaksi tekijää: peltoala ja jyväluku. Jälkimmäisten kehitys kulkee erilaisia linjoja eri maakunnissa, joten ilmastonmuutosta ei voi pitää ensisijaisena tekijänä. Viljantarpeen kasvaessa tuli tasapainon ylläpitäminen pellon ja sille karjan välityksellä lantaa tuottavan niityn kesken yhä tärkeämmäksi. Rosenhanen talousopas tiivistää yhteyden sanoihin: ”Mitä korkeampi son-takasa, sitä onnellisempi maamies”. Jo varhaiskeskiajalla oli siirryttäessä käsinkivijauhuksesta vesimyllyihin yleistynyt leipominen kerrallaan pitkän ajan tarpeiksi. Syötiin siis kovaa ja kuivaa leipää – mutta ruisleivän tunkeutumisen Tukholman seudulle Myrdal panee suomalaisvaikutuksen tiliin; kerran näinkin päin.

Elintason lasku 1600-luvul-

la on kiistämätön. Se näkyy ruokataloudessa siinä, että viljatuotteiden käyttö lisääntyi animaalistien elintarvikkeiden kustannuksella. Mutta myös viljan tuotanto asukasta kohden aleni ja viljavajauksen täytti ”massiivinen” tuonti valtakunnan balttilaisista provinseista. Tekijä mainitsee Suomen väestökatastrofin 1969–97 ja toteaa sen johtuneen siitä, että kato siellä oli ankarampi kuin Ruotsissa, muttei puutu – teoksen maantieteellistä pohjaa noudattaen – siihen, miksei Suomi saanut osaansa Baltian viljasta. Varhaiskeskiajan agraarista vallankumousta vastaavia muutoksia ei edes ekspansiivinen 1500-luku tuonut mukanaan, vielä vähemmän 1600-luku, jolloin valtakunnan keskeisissä maakunnissa taanuttiiin aurasta sahraan.

Tyypiesimerkkeinä Myrdal kuvaa 1600-luvun mainion karttamateriaalin avulla neljää asutusmuodoltaan ja viljelymenetelmiltään erilaista kylää maan eri osista. Yksi on niitä, johon perustettiin aatelin säterikartano ja jossa se nieli parhaat pellot. Sellaista säännöllisyydessä äärimmilleen vietyä sarkajakoa, jollaisia olen löytänyt monista Suomen kylistä, ei näissä esimerkeissä eikä muussakaan kuvauksessa näy.

Viljelijäväestön työmenekistä kohdistui 1500- ja varsinkin 1600-luvulla yhä suurempi osa muuhun kuin maatalouteen. Myrdal laskee että vuosittain 4–5 miljoonaa päivätyötä (n. 1650) kului sydenpolttoon ruukeille sekä sysien, malmin sekä jalostetun raudan ja kuparin ajoon. Tervanpoltto tuotti lisäansioita Smålandissa, eikä Myrdal unohda kertoa, että sen

pääpaino oli suomalaisessa valtakunnan osassa. Nämä lisäansiot mukaan luettuna kokonaistulot ehkä kasvoivat; silti elintarvikkeiden kulutus supistui. Työtä tehtiin uskonpuhdistuksen jälkeen enemmän kuin katolisena aikana – ei niinkään oppillisista syistä, sillä ahkeruutta perusteltiin Salomonin Sanaanlaskuihin vedoten – vaan koska pyhimysten juhlapäiviä pyyhittiin pois kalenterista. Miesten ollessa sodassa naisia näkee lähteissä halonajossa, puinnissa, teurastuksessa, rakennustyömaalla. Isännän ollessa kaukomailla emäntä sai lisää vaikutusvaltaa, mutta iloa hänellä oli muutoksesta vain jos talo pystyi palkkaamaan vierasta miehistä työvoimaa. Työtehoa voi seurata vain kuninkaan ja aatelin kartanoissa ja se näyttää niissä heikolta. Synnä oli osittain päivätöitä kohtaan tunnettu vastenmielisyys, osittain se, että väenottojen vuoksi oli käytettävä runsaasti alaikäisiä töissä.

Sivuutan tässä pitkäksi venyneessä resensiossa maanomistuksen historian vaiheet 1500- ja 1600-luvuilla: kirkko-reduktion, perintötilojen joukkoisen siirtymisen rälssiin, verolahjoitukset, aatelin ja talonpoikien suhteet lahjoitusmailla ja reduktion sekä maanluontoterminologian. Tiivis esitys ei tarjoa sanottavaa lisää siihen, mitä suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa on vastaavasti esitetty. Rälssitalonpoikien rasitukset kasvoivat 1500-luvun alkupuolelta lähtien, joskin on huomattava, että verorästien ja myönnettyjen alennusten vuoksi aatelisperhe ei tosiasiallisesti voinut nauttia hyväkseen kaikkea mitä kirjoj-

hin oli merkitty. Kameraalinen autioituminen kruunulle ja aatelille veroa maksavilla tiloilla yleistyi Ruotsissa myöhemmin kuin Suomessa.

Suurvalta kukistui Myrdalin mukaan sotaväsymykseen, jota odotustenmukaisesti ilmeni eniten talonpojistossa.

Jordbruket under feodalismen on Ruotsin maataloushistorian perusteos, tutkimus ja samalla oppikirja ja suuren yleisön luettavaksi tarkoitettu yleisesitys.

Eino Jutikkala

Merkillinen kartasto Pohjois-Amerikan intiaaneista

Illustrated Atlas of Native American history. Toim. Samuel Willard Crompton. Chartwell, Edison 1999. 272 s.

■ Pohjois-Amerikan alkupe- räisasukkaiden historia on pitkä ja mielenkiintoinen. Eurooppalaisten valloittajien saapumista seuranneet vuosisadat ovat ankeaa kertomusta kulttuurien väkivaltaisesta kohtaamisesta ja sen seuraamuksista. Tämä väkivalta on muodostanut osan Yhdysvaltain ja Kanadan intiaanien elämää nykypäivään saakka. Vaikka erityisesti viime vuosikymmeninä heidän koulutukselliset, taloudelliset ja poliittiset olonsa ovat parantuneet huomattavasti, he kuuluvat edelleen Yhdysvaltain ja Kanadan köyhimpiin kansanosiin. Lisääntyneistä vaikutusmahdollisuuksista ja kansalaisyhteiskuntaaktivismia seuranneesta julkisuudesta huolimatta intiaanien historia tai heidän ongelmansa eivät yleensä ole herättäneet valtaväestön kiinnostusta. Lisääntyneestä akateemisesta toimeliaisuudesta huolimatta intiaaneja käsittelevien yleisteosten valikoima onkin pysynyt varsin suppeana.

Siksi on virkistävää, että amerikkalaisille kirjamarkkinoille on putkahtanut yleisivistäväksi lukukokemukseksi tarkoitettu teos Pohjois-Ameri-

1. *Arvi Korbonen*, Hakkapeliittain historia I, 1939, s. 415.